

پژوهش‌ها در معمار اسلامی ۲۰

شماره شایا X - ۱۳۹۷

فصلنامه علمی پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال نهم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۷

- تجلی عالم مثال در طراحی فضای شهری، سیری از خیال تا واقعیت: مورد پژوهی: میدان قبله شهر مشهد مقدس
سید عبدالهادی دانشپور / زهرا غفاری آذر / فاطمه درستی
- ارزیابی مفاهیم اسلامی طراحی مسکن، با هدف بازآفرینی در مسکن معاصر
رضا حسین پور / آریتا بلائی اسکویی / محمدعلی کی‌نژاد
- بازساخت مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی: مورد پژوهی: مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق شیراز
علی‌رضا صادقی / مهدی خاکزند / امید باقرزاده
- بررسی تطبیقی تعامل کودک با محیط شهری از منظر اندیشه‌ی اسلامی و غربی
مرتضی میرغلامی / مینو قره‌بگلو / پریا پارسا
- آسیب‌شناسی پروژه‌ی مسکن مهر با توجه به آموزه‌های شهرسازی الگوی بومی سکونت (مورد مطالعاتی: بندر خمیر)
محمد صالح شکوهی بیدهندی / علی سبحانی / سپهر ژند
- گونه‌شناسی دیوارهای هو در معماری ایرانی
ترگس کریمی / رضا ایوبی / داریوش حیدری
- شاخص‌سازی قناعت در معماری
محمد مهوش / مهدی سعدوندی

پژوهش‌های معماری اسلامی ۲۰

شماره شایا: X - ۹۷ - ۳۳۸۷

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال ششم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۷

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سردبیر: دکتر محسن فیضی

مدیر داخلی: دکتر فاطمه مهدیزاده سراج

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: امیرحسین یوسفی - زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: محمد رضا عطایی همدانی

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری: استاد دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران

دکتر حمید ماجدی: استاد واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معماریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد تقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران: استاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

طراح جلد و صفحه‌آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

- دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
- دکتر سعید نوروزیان ملکی (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)
- دکتر علی اسدیپور (استادیار دانشگاه هنر شیراز)
- مهندس عبدالحمید نقره کار (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر سمانه تقدیر (استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر رضا خیزالدین (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر مریم روستا (استادیار دانشگاه شیراز)
- دکتر جعفر طاهری: استادیار دانشگاه فردوسی مشهد
- دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)
- دکتر محمدباقر کبیر صابر (استادیار دانشگاه تهران)
- دکتر پریسا هاشم پور (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
- دکتر محمدرضا عطایی همدانی (استادیار دانشگاه آزاد)
- دکتر سعیدعلی تاجر (استادیار دانشگاه بوعلی همدان)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶ / ۳ / ۱۸ مورخ ۹۳ / ۷ / ۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه‌های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / تلفن مستقیم: ۷۷۴۹۱۲۴۳ - ۰۲۱

نشانی راینامه: jria@iust.ac.ir / نشانی وب: <http://iust.ac.ir/jria>

بازشناخت مؤلفه های مؤثر بر شکل گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی؛ مورد پژوهی: مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق شیراز

علی رضا صادقی*

دکتری شهرسازی و استادیار بخش شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده ی مسئول)

مهدی خاکزند**

دکتری معماری و استادیار بخش معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

امید باقرزاده***

کارشناسی ارشد طراحی شهری دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

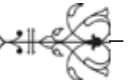
تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۶/۲۷ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۷/۱۸

چکیده:

به نظر می رسد هدف نهایی شهر ایرانی اسلامی، هموار کردن راه انسان به سوی قرب الهی است. از این رو، شهر ایرانی اسلامی امروزی، باید بستری مناسب برای پاسخگویی به نیازهای متنوع شهروندان باشد. در شهر ایرانی اسلامی کهن، فضاهای عمومی، همواره محلی برای تبلور وحدت امت اسلامی، برگزاری آیین های جمعی مذهبی، داد و ستد، برقراری تعاملات اجتماعی و ارتباط با محیط طبیعی پیرامون بوده اند. فضاهای عمومی تعریف شده، سرزنده، منعطف، پررونق، دوست دار محیط زیست و دارای بار معنایی ویژه که در این تحقیق مکان نامیده می شوند. مکان هایی که آفرینش آن ها، امت اسلامی را تعریف می کند و نیاز به آن ها در شهرهای ایرانی اسلامی امروز، بیش از هر زمان دیگری احساس می شود. به طور حتم نمونه ی عالی اینگونه فضاها در شهرهای ایرانی اسلامی گذشته، فضا و صحن مساجد تاریخی بوده است. در واقع این پژوهش، به دنبال پاسخ به این سؤال است که چه مؤلفه هایی بر شکل گیری مکان در شهرهای ایرانی اسلامی تأثیر گذارند؟ از این رو هدف اصلی این پژوهش، تحلیل ویژگی های کالبدی، معنایی و عملکردی مساجد (به عنوان عالی ترین نمونه ی مکان های عمومی در شهرهای ایرانی اسلامی) به منظور شناخت مؤلفه های مؤثر بر شکل گیری مکان در شهرهای ایرانی اسلامی است. به این منظور دو مسجد تاریخی در شهر شیراز (مسجد عتیق و نصیرالملک) که دارای ویژگی های منحصر به فرد کالبدی-معنایی هستند؛ و یکی در گذشته پررونق و سرزنده بوده و دیگری امروزه محل برقراری تعاملات اجتماعی شهروندان به شمار می آید؛ به عنوان نمونه های موردی این پژوهش انتخاب شده اند. همچنین پژوهش حاضر از روش تحقیق توصیفی تحلیلی در بخش تدقیق چارچوب نظری استفاده کرده و از روش های تحقیق علی-مقایسه ای و تحلیل محتوا و شیوه های مرور اسناد تصویری و مصاحبه با خبرگان و فرآیند تحلیل شبکه ای (ANP) به منظور رتبه بندی شاخص ها و تحلیل نمونه های موردی بهره گرفته است. نتایج نشان می دهد مؤلفه ی فرم (با شاخص های عناصر جذب کننده ی توجه، قابلیت جهت یابی و قابلیت ادراک از طریق حس های مختلف)، مؤلفه ی فعالیت (با شاخص های رفتار، زبان بدن و معاشرت پذیری فرهنگی)، مؤلفه ی معنا و تصورات (با شاخص های خاطره انگیزی، معنویت، معانی و ارزش ها و احساس) و مؤلفه ی اکوسیستم (با شاخص های درخت و گیاه، آب، نور طبیعی و هم ساز بودن با اقلیم) بر شکل گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی تأثیر گذارند. همچنین در این پژوهش، ضمن تحلیل نمونه های موردی بر اساس مؤلفه ها و معیارهای کلیدی شکل گیری مکان، راهبردها و سیاست های طراحی محور جهت شکل گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی ارائه شده است.

واژه های کلیدی: شهر ایرانی اسلامی، مکان، فرآیند تحلیل شبکه ای، مسجد نصیرالملک شیراز، مسجد جامع عتیق شیراز.

۱. مقدمه و بیان مسأله

شهر ایرانی اسلامی امروزی، باید محیطی فعال و سرزنده برای زندگی، فعالیت، تعامل، خودباوری، فراغت و ارتقای کرامت انسانی شهروندان از هر نژاد و جنس و قوم و مسلک باشد. شهر ایرانی اسلامی امروزی باید بستری مناسب و سازگار برای پاسخگویی به نیازهای منطقی و متنوع شهروندان امروزی باشد و در آن روابط بین شهروندان با یکدیگر و با محیطهای طبیعی و مصنوع پیرامون آن‌ها، بر اساس ارزش‌ها و آموزه‌های وحدانی دین مبین اسلام تنظیم شده باشد. تنظیم روابط انسان و محیط بر اساس آموزه‌های اسلامی، نقطه‌ی تقابل نظریه شهر ایرانی اسلامی با بسیاری از نظریه‌های ساخت شهر است که روابط انسان و محیط در آن‌ها بر اساس سود و زیان اقتصادی، تضاد طبقاتی و بهره‌کشی اجتماعی تنظیم شده است؛ چرا که در تفکر اسلامی، تمام ممکنات وجود، با ساحت مقدس ربوبی ارتباط دارند. وابستگی هستی‌ها به خداوند متعالی در تمام ساحت‌های آفرینش و تدبیر، پارادایمی است که از متون اسلام گرفته شده و در بسیاری از آیات قرآن کریم بر خدا-محوری تأکید شده است.

از این رو به طور حتم هدف متعالی شهر ایرانی اسلامی علاوه بر ایجاد شرایط لازم برای رفع نیازهای زیستی و اجتماعی شهروندان، فراهم کردن بستر کالبدی، عملکردی و معنایی لازم برای پاسخگویی به نیاز خداجویی آدمی (به عنوان عالی‌ترین نیاز معنوی و راس هرم نیازهای انسانی) و هموار کردن راه آدمی به کمال، سعادت و قرب الهی است. در این زمینه اگر نیازهای اجتماعی و معنوی شهروندان در شهر ایرانی اسلامی امروزی مطالعه شود و مفاهیم کلیدی و ریشه‌ای تأثیرگذار بر فرهنگ شهروندی و رفتار شهروندان در شهر ایرانی اسلامی دسته‌بندی شود؛ فضاهای عمومی همواره اهمیت و جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند. چرا که اینگونه فضاها، محلی برای تبلور وحدت امت اسلامی، برگزاری آیین‌های جمعی مذهبی، داد و ستد و کسب درآمد، برقراری تعامل اجتماعی بین شهروندان و ارتباط با محیط طبیعی پیرامون بوده‌اند. در شهرهای ایرانی اسلامی کهن، تکایا، حسینیه‌ها و مساجد، معابر، بازارها، میدان‌ها، دروازه‌ها، فضاهای ورودی و جلوخان، فضای مجاور پل و رودخانه‌ها و باغ‌ها و باغ‌مزارها

نقش فضاهای عمومی را بر عهده داشته‌اند. این پژوهش، از این فضاهای عمومی تعریف شده، واضح، سرزنده، منعطف، پرونق، دوست‌دار محیط زیست و دارای بار معنایی ویژه با نام مکان یاد می‌کند. مکان‌هایی که آفرینش آن‌ها، جامعه را تعریف می‌کند. مکان‌هایی که نیاز به آن‌ها در شهرهای ایرانی-اسلامی امروزی، به واسطه‌ی برقراری تعاملی پویا با انسان، پاسخگویی نیازهای اجتماعی و شکل‌گیری بر اساس الگوهای رفتاری او، بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. به نظر می‌رسد نمونه‌ی عالی این‌گونه فضاها در شهرهای ایرانی اسلامی گذشته، فضا و صحن مساجد تاریخی بوده‌است. چرا که اینگونه مساجد همزمان هم از جریانی ماورایی بهره برده‌اند و نمودی برجسته و آشکار از شهر ایرانی اسلامی در ساحتی متبرک و متعالی می‌باشند و هم بستر ساز رویدادهای تاریخی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بوده‌اند.

در واقع مساجد از یک سو محل برگزاری مراسم عبادی بوده‌اند و از سوی دیگر، مکانی که زندگی اجتماعی ساکنان محلات را ساماندهی می‌کرده و به حل و فصل امور مردم می‌پرداخته‌اند (امین‌زاده ۱۳۷۸). مساجد همواره در زمینه‌های گوناگون نظیر تقویت انسجام اجتماعی، ارتقای مشارکت‌های مردمی، افزایش امنیت اجتماعی، ایجاد تنوع عملکردی و ارتقای حس تعلق مکانی نقش داشته‌اند. منتهی شدن گذرهای شهری به طرف صحن مساجد این فضا را به فضاهای عمومی شهری تبدیل می‌نمود. وجود چنین فضاهایی در کالبد شهرها و محلات شهری نوعی سرزندگی و حیات اجتماعی را برای شهر اسلامی به ارمغان می‌آورد (مرتضی ۱۳۸۷). به نظر می‌رسد در طراحی کالبدی و برنامه‌ریزی عملکردی مساجد همواره توجه خاصی به قابلیت انعطاف‌پذیری و تغییر عملکرد برای فضا در نظر گرفته می‌شده است (پورجعفر ۱۳۷۶). آدام متر معتقد است که در شهرهای اسلامی، حیاط مساجد با ورودی‌های متعدّد به عنوان فضاهای شهری عمل می‌کنند. وی بر ارتباط حیاط و گذر در مسجد جامع اصفهان تأکید دارد. توسلی، ارتباط فضایی حیاط مسجد با گذرهای اطراف را -مانند مسجد جامع یزد- شرط برقراری حیاط مساجد مهم، به عنوان فضای شهری می‌داند (توسلی و بنیادی ۱۳۸۶)؛ و نقی‌زاده وجود ورودی از جهات مختلف به مساجد را به عنوان عاملی که سبب تبدیل اینگونه

۲. روش تحقیق

به منظور تبیین مؤلفه‌های موثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی، پژوهش حاضر از روش تحقیق توصیفی تحلیلی و از شیوه‌های تحقیق مرور متن و منابع در بخش میانی نظری استفاده می‌کند؛ همچنین از روش‌های تحقیق علی-مقایسه‌ای و تحلیل محتوا و شیوه‌های مرور اسناد تصویری و مصاحبه با خبرگان و فرآیند تحلیل شبکه‌ای (ANP) به منظور رتبه‌بندی قانون‌مندی‌ها و تحلیل نمونه‌های موردی بهره گرفته است. تشکیل ساختار شبکه‌ای، تشکیل ماتریس‌های مقایسه‌ای و کنترل سازگاری‌ها، مقایسه‌ی دودویی معیارهای اصلی، مقایسه‌ی دودویی وابستگی‌های درونی معیارهای اصلی، مقایسه‌ی دودویی زیرمعیارهای هر یک معیارهای اصلی، مقایسه‌ی دودویی وابستگی‌های درونی زیرمعیارها، محاسبه‌ی وزن نهایی زیرمعیارها، مقایسه‌ی دودویی ارجحیت گزینه‌ها و انتخاب گزینه‌ی مطلوب مراحل اصلی فرآیند تحلیل شبکه‌ای هستند. جامعه‌ی آماری این پژوهش در بخش مصاحبه و تکمیل فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، متخصصان معماری و شهرسازی دانشگاه‌های کشور بوده‌اند که از بین آنان و بر اساس شیوه نمونه‌گیری گلوله برفی، ۲۵ نفر با تخصص‌های معماری و طراحی شهری به عنوان گروه نمونه از جامعه‌ی آماری انتخاب شده‌اند.

۳. پیشینه تحقیق

در زمینه پژوهش حاضر، فلاحت (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد» به بررسی حس مردم نسبت به مساجد معاصر ساخته شده با طرح‌های کالبدی مختلف پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که جنسیت، میزان تحصیلات و سن نمازگزاران عوامل مهمی در تفاوت حس مکان مساجد نیستند؛ اما نشانه‌های کالبدی، طرح معماری و فعالیت‌ها، شناسه‌های مهم تعریف‌کننده‌ی مسجد است. نشانه‌ها، عامل ارتباط‌دهنده‌ی این سه شاخص و مهم‌ترین عامل ایجاد و تقویت حس مکان می‌باشد. کرمی (۱۳۹۰) در مقاله‌ی «فرآیند توجه به هویت اسلامی در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی؛ دستیابی به حس مکان اسلامی- ایرانی در طراحی شهری معاصر» با بررسی رویکردها به مفهوم هویت، سعی در بررسی دیدگاه‌های مختلف در دستیابی به

فضاها به فضای شهری می‌شود در نظر می‌گیرد (نقی‌زاده ۱۳۸۹، ۳۸۳). در این زمینه بر این نکته تأکید می‌شود که حیاط مسجد هنگامی به عنوان فضای شهری شناخته می‌شود که برای عموم باز باشد و به‌مثابه فضای اتصال بین گذرهای اطراف عمل نماید. در واقع وجود تعاملات اجتماعی، برگزاری مراسم مختلف، ارتباط با گذرهای اطراف و تعدد ورودی‌ها سبب شده است که صحن مساجد در گذشته به عنوان گونه‌ای از فضای شهری به شمار آید (همتی و همکاران ۱۳۹۲).

با توجه به آنچه گفته شد این پژوهش بر آن است تا به شناخت مؤلفه‌های موثر بر شکل‌گیری مکان در شهرهای ایرانی اسلامی از طریق تحلیل ویژگی‌های کالبدی، معنایی و عملکردی مساجد به عنوان عالی‌ترین نمونه‌ی مکان عمومی در شهرهای ایرانی اسلامی بپردازد. به این منظور دو مسجد تاریخی و شناخته شده در شهر شیراز (مسجد عتیق و نصیرالملک) که دارای ویژگی‌های منحصر به فرد کالبدی معنایی هستند؛ به عنوان نمونه موردی این پژوهش انتخاب شده‌اند. مسجد جامع عتیق به عنوان قدیمی‌ترین مسجد شهر شیراز، همواره نقشی مرکزی و محوری در ساختار مذهبی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شهر شیراز داشته است و با بسیاری از عرصه‌های عمومی و تاریخی شهر شیراز چون بازار، محله‌های تاریخی، شاهچراغ، مسجد نو (جامع) و دروازه‌های ورودی شهر پیوستگی فضایی-کالبدی داشته است. ورودی‌های شش‌گانه‌ی مسجد که در اضلاع مختلف قرار گرفته‌اند؛ گواه رونق و عملکرد منحصر به فرد این مسجد در گذشته به عنوان قلبی تپنده در بافت قدیم شیراز، فضایی ارتباطی و محل تجمع و برقراری ارتباطات اجتماعی بین شهروندان است (موسوی و همکاران ۱۳۹۳). از سوی دیگر، تحقیقات بسیاری به جایگاه امروزی مسجد تاریخی نصیرالملک به عنوان فضایی جهت برقراری ارتباطات و تعاملات اجتماعی شهروندان (برزگر و همکاران ۱۳۹۴)، مکانی با ویژگی‌های منحصر به فرد کالبدی، اجتماعی و ادراکی برای القا حس تعلق به شهروندان (طیبی و بدیعی ۱۳۹۵) و دارای ویژگی‌های تاثیرگذار کالبدی جهت تقویت حس معنوی و القای بار معنایی به شهروندان (رئبسی و نصر ۱۳۹۴) اشاره کرده‌اند. نشانه‌هایی که به نقش امروزی صحن این مسجد به عنوان فضای شهری تأکید دارند.

بررسی کارکردها و ویژگی های اصلی ترین موضوعات مربوط به مسجد در متون اسلامی و همچنین نگاهی به سابقه تاریخی مسجد در شهرهای مسلمانان و وضعیت امروز آنها ضرورتی است که پژوهش حاضر با روشی توصیفی-تحلیلی، به آن پرداخته است.

در واقع بررسی تحقیق های انجام یافته در حوزه ی این پژوهش نشان می دهد؛ به طور خاص و در باب شناخت مؤلفه های مؤثر بر شکل گیری مکان در شهر ایرانی-اسلامی پژوهش مستقلی انجام نشده است. در جدول ۱، مهم ترین مشخصه های این مطالعات، ارائه شده است.

جدول ۱. جمع بندی بررسی پیشینه پژوهش (مأخذ: نگارندگان)

نویسنده و سال تحقیق	عنوان پژوهش	رویکرد	یافته ها و نتایج
فلاح (۱۳۸۴)	نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد	توصیفی تحلیلی	نشانه های کالبدی، طرح معماری و فعالیت ها، شناسه های مهم تعظیم کننده ی مسجد است. نشانه ها، عامل ارتباط دهنده ی این سه شاخص و مهم ترین عامل ایجاد و تقویت حس مکان می باشد.
کرمی (۱۳۹۰)	فرآیند توجه به هویت اسلامی در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی؛ دستیابی به حس مکان اسلامی- ایرانی در طراحی شهری معاصر	توصیفی تحلیلی	فرآیند اتصاف هویت اسلامی به معماری و شهرسازی معاصر، وابسته به مکان هایی است که با سطوح مختلف نیازهای ساکنان (نیازهای مادی، روحی و معنوی) تطابق داشته باشد.
شاطریان و همکاران (۱۳۹۴)	بررسی جایگاه و معماری مساجد در شهرهای ایرانی- اسلامی (مطالعه موردی: شهر کاشان)	توصیفی تحلیلی	مسجد، محیط بسیار مناسبی در جهت آموزش و تربیت شهروندان، در زمینه های مختلف است. پیشنهادهایی برای رعایت جایگاه مسجد و نقش آن در طراحی و برنامه ریزی شهرهای مسلمانان ارائه شده است.

۴. چارچوب نظری موضوع پژوهش

۴-۱. مکان و ابعاد آن در شهر ایرانی- اسلامی

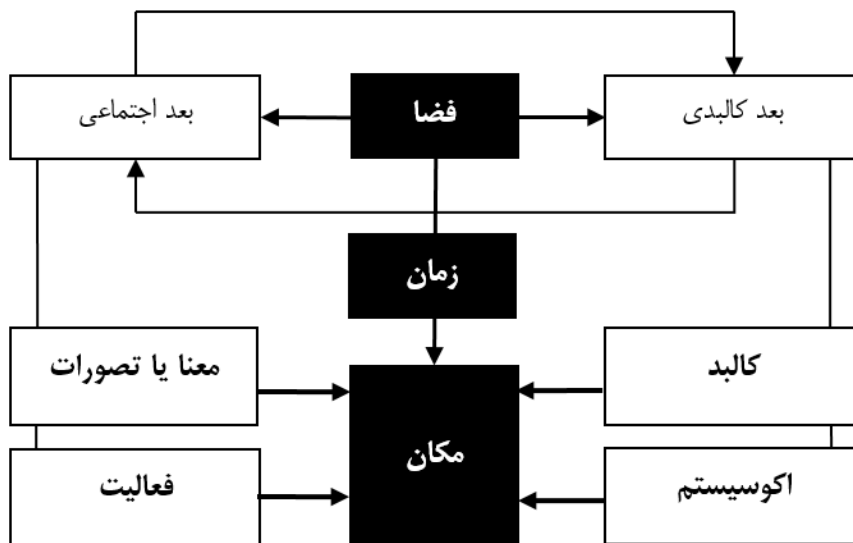
مکان^۱ به معنای «بودن» و به معنای مطلق «جا» و بودن خود به معنای «وجود هستی» و «هستی داشتن» است (حبیبی ۱۳۸۷). در حالی که فضا گستره ای باز و قابل جهت یابی در نظر گرفته شده است؛ مکان بخشی از فضا است که به وسیله ی شخصی یا چیزی اشغال شده و دارای بار معنایی و ارزشی است. مکان ها با معنی و احساسات بشری آمیخته اند و

همین مفهوم، تفاوت میان فضا و مکان را مشخص می کند (میرمقتدایی ۱۳۸۷، ۸). در واقع فضا، زمانی به عنوان مکان شناخته می شود که تصویرهای ذهنی اولیه، خاطرات و تجربه های ما و به نوعی خود ما را تداعی کنند (گالاقر^۲ و سورنسن^۳ ۲۰۰۶، ۱۲۵). به طور کلی مکان، فضایی است که در طول زمان و طی یک فرآیند فرهنگی، فردی و گروهی معنادار می شود (لاو^۴ و آلمن^۵ ۱۹۹۲، ۱۶۸). در واقع افراد بر اساس تجارب، ارتباطات اجتماعی، احساسات و افکار خود در

پیوسته با گذشته تصور می‌کند (سالوسن^۷ ۲۰۰۲، ۵۴). مقیاس مکان‌ها نیز متفاوت است. مکان اقامت انسان، یکی از جاهایی است که انسان احساس دلبستگی عاطفی با آن دارد. شاید اتاق، خانه، آپارتمان، محله، شهر یا کشور باشد یا تمام آن‌ها (مارینلی^۸ ۲۰۱۰، ۳). در نمایه ۱، دیگرام مؤلفه‌های مکان ارائه شده است.

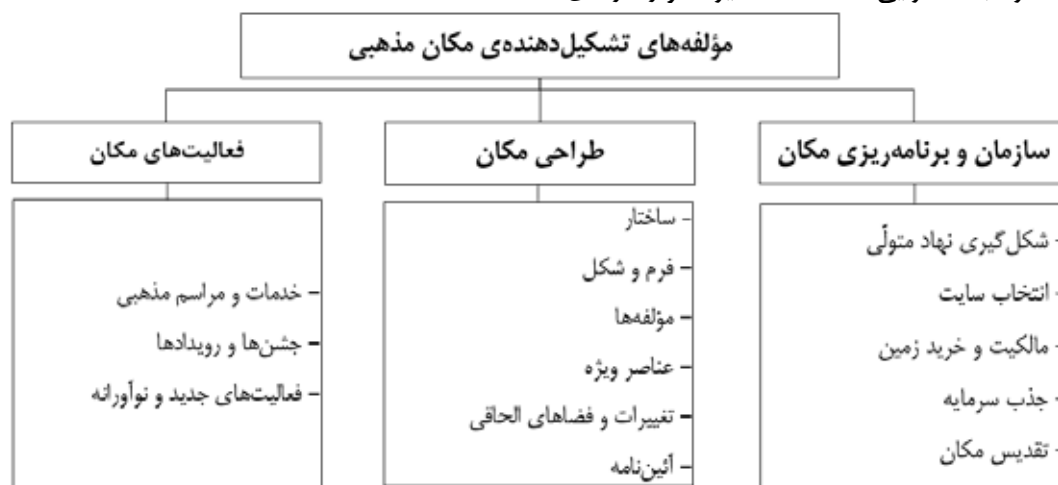
بستر کالبدی فضا به آن مفهوم مکان می‌بخشند (استدمن^۹ ۲۰۰۳، ۷۲). رلف در کتاب مکان و بی‌مکانی اظهار می‌دارد: معنای اصلی ماهیت مکان از موقعیت خاص ساکنان محل و تجربیات ظاهری و فیزیکی برنمی‌خیزد؛ بلکه تمام این موارد از ویژگی‌های حیاتی یک مکان است. رلف مکان را تلفیق فضا با خاطره و رویدادها می‌داند و حس مکان را چیزی فراتر از آن و

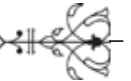
نمایه ۱. مؤلفه‌های مکان: در طول زمان، هرگاه دو بعد اجتماعی و فیزیکی فضا در تعامل پیوسته باشند؛ مکان بروز می‌کند. (مأخذ: نگارندگان با استفاده از کارمونا^۹ ۲۰۰۳؛ گلکار ۱۳۸۰)

افراد که در آن محیط زندگی می‌کنند (پرتی^{۱۰} ۲۰۰۳، ۲). اما در آفرینش مکان‌های مقدس، سه مؤلفه با هم در ارتباطند. این مؤلفه‌ها در نمایه ۲ ارائه شده‌اند.

زمانی که ارتباط انسان و محیط مبتنی بر تجربه‌ای برای انسان باشد؛ محیط به مکان تبدیل می‌شود. این ارتباط بدین معنی است که مکان یعنی یک بخش از تجربه‌ی محیطی، همراه با همگرایی شناخت‌ها، تأثیرات و رفتارهای

نمایه ۲. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مکان‌های مقدس (مأخذ: نگارندگان با استفاده از مازیومدار^{۱۱} و مازیومدار ۲۰۰۹).

می‌کند (مازیومدار و مازیومدار ۲۰۰۹). اما مکان در شهر ایرانی- اسلامی، علاوه بر برخورداری از ویژگی‌های پیش گفته- که عوامل لازم در شکل‌گیری یک مکان موفق هستند- باید از مشخصه‌های ویژه و منحصر به فردی برخوردار باشد. نگارندگان این نوشتار، تلاش کرده‌اند ویژگی‌های بومی و مختص شهر ایرانی- اسلامی را بر اساس نمایه‌ی ۲ و در قالب مؤلفه‌های شناخته شده‌ی مکان، یعنی کالبد یا فرم، فعالیت، معنا و تصورات، و اکوسیستم، دسته‌بندی کنند. در جدول ۲ ویژگی‌های مکان در شهر ایرانی- اسلامی ارائه شده است.

جدول ۲. ویژگی‌های مکان در شهر ایرانی- اسلامی. (مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع مختلف)

مؤلفه‌های مکان	ویژگی‌های مکان در شهر ایرانی- اسلامی	منابع و ماخذ
فرم	قابل تشخیص از بافت شهری احاطه‌کننده‌ی خود؛ خوانایی از طریق تعریف نحوه و سلسله‌مراتب دسترسی و مشخص کردن ورودی‌ها، علائم، نشانه‌ها؛ وجود پیچیدگی‌های بصری؛ وجود زمینه برای کسب تجارب حسی و بصری متفاوت برای مردم از طریق تنوع مسیرهای حرکتی پیاده؛ ترکیب فضاهای خرد و کلان جهت شکل‌گیری فضایی شایسته‌ی حضور مداوم و مکرر انسان؛ وجود تعامل و پیوستگی بین توده و فضای در مکان؛ وجود تسهیلات و تجهیزات کافی؛ حریم‌بندی مسیرها؛ استفاده از بازار و مراکز دادوستد به عنوان اصلی‌ترین مرکز تجمع، ایمنی معابر؛ نظارت و مراقبت؛ محرمیت؛ نفوذپذیری و انعطاف‌پذیری؛ سادگی در عین تنوع؛ تأکید بر هدفدار بودن خلقت از طریق مناظر شهری و کریدورهای بصری منتهی به عناصر مذهبی؛ توجه به قابلیت حیاط مساجد و مدارس و باغ‌ها برای طراحی فضاهای تجمع؛ استفاده از ایده‌ی حیاط مرکزی؛ وحدت شکلی بناها؛ تفوق بنای مساجد نسبت به سایر بناها در فضا؛ استحکام و تعادل مبتنی بر بوم‌شناختی؛ خط پشت‌بام شاخص برای کاربری‌های شاخص، استفاده از مصالح بومی، فرم‌های تکرارشونده، گونه‌های شکلی ماندگار و آشنا.	(موسوی و دیگران ۱۳۹۵)؛ (توسلی ۱۳۸۶)؛ (سلطانزاده ۱۳۸۵)؛ (میرمقتدایی و طالبی ۱۳۸۵)؛ (حمیدی ۱۳۷۶)؛ (سلطانزاده ۱۳۷۳)؛ (حبیبی ۱۳۸۲)
فعالیت	توجه به توانایی و نیاز کاربران و نحوه‌ی تعامل و استفاده‌ی آن‌ها از مکان؛ وجود فعالیت در فضا و عدم تبدیل مکان به فضایی خاموش و مرده؛ وقوع رخداد‌های فرهنگی بومی و گردهمایی در ساعات مختلف شبانه‌روز؛ وجود شور و نشاط اجتماعی در فضا؛ سرزندگی به دلیل وقوع فعالیت‌های متنوع و حضور مداوم مردم؛ وجود کاربری‌های سازگار با حضور و نیازهای فطری انسان مؤمن؛ تناسب ظرفیت کاربری‌ها با اندازه‌ی فضا؛ تعریف فضا با ایجاد تقسیمات فرعی در آن در قالب فضای خصوصی، نیمه‌خصوصی و عمومی؛ توجه به رفتارهای فردی و جمعی امت اسلامی؛ پرهیز از ایجاد فضاهای رهاشده‌ی بدون تقسیمات عملکردی برای گروه‌های مختلف سنی و جنسی؛ انعطاف‌پذیری فضا برای رفتارهای مشروع انسانی؛ توجه به فعالیت‌های مذهبی، فرهنگی و عبادی از قبیل نمازهای جماعت؛ ایجاد فرصت ملاقات و تعامل مردم؛ توجه به قلمروها؛ توجه به نقش اجتماعی اماکن مذهبی؛ و احترام به حقوق شهروندی.	(نقی‌زاده ۱۳۸۶)؛ (کریمی ۱۳۹۰)

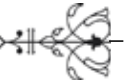
<p>(نقره کار ۱۳۸۷)؛ (نقی-زاده ۱۳۸۶)؛ (اهری ۱۳۸۵)</p>	<p>وجود مفهوم، پیام عقلی و احساسی قابل درک در مکان؛ بستر مناسب برای شکل گیری خاطرات شخصی، احساسی و در نهایت هویت و خاطره‌ی جمعی؛ خلق مکان برای اجتماع همگانی امت اسلامی؛ وجود عناصر شاخص با کاربری‌های عمومی (کتابخانه‌ها، موزه‌ها فرهنگسراها و مانند آن‌ها)؛ بکارگیری مفاهیم برآمده از فرهنگ بومی جامعه در قالب منومان‌ها، مجسمه‌ها، نقاشی‌ها و مانند آن‌ها؛ استفاده از نقوش اسلیمی؛ بهره‌گیری از هنر خوشنویسی آیات و اسماء مقدس؛ توجه به نیازهای معنوی انسان از قبیل انعکاس اسماء الهی در کالبد مکان؛ بهره‌گیری از عناصر و مضامین یادآور بهشت؛ بهره‌گیری از ترکیب نور و سایه؛ بهره‌گیری از اعداد مقدس (تعداد سوره‌ها و...؛ بهره‌گیری از اشکال مقدس؛ بهره‌گیری از فضاهای بهشت موعود در قرآن برای شکل دهی به فضاها؛ تقویت داشته‌های معنایی مکان از طریق انعکاس صفات الهی و صفات انسانی از دیدگاه اسلام از قبیل امنیت، توحید، وحدت، حجاب، حریم، حیا، تواضع، عدل، عبودیت، امر به معروف و نهی از منکر، آبادانی زمین، ذکر و تقوی، پرهیز از اسراف، پرهیز از وابستگی به غیر، پرهیز از شباهت به بیگانگان، خلاقیت و نوآوری در پرتو سنت، سلسله‌مراتب، حد، توازن، تناسب، تداوم و مرکزیت.</p>	<p>معنا و تصورات</p>
<p>(نقی‌زاده ۱۳۸۶)؛ (نقی‌زاده ۱۳۸۴)</p>	<p>توجه به طبیعت و درک ارتباط بین انسان، مکان و پدیده‌های محیط طبیعی چون باد، باران، برف، خورشید و آب؛ تأمین آسودگی کاربران با توجه به جهت‌گیری اقلیمی؛ سازگاری و راحتی محیط مصنوع با تأمین فضای سبز چندمنظوره، مبلمان‌های مناسب شهری و نورپردازی مناسب؛ تلاش در جهت تأمین آسایش جسمی و روحی کاربران؛ طراحی بیوکلماتیک هوشیارانه با به‌کارگیری سایه‌بان‌ها، استفاده از خاصیت گیاهان، به‌کارگیری بادشکن‌ها؛ استفاده از گیاهان جهت به وجود آوردن تنوع در رنگ، بافت و زیبایی مکان؛ دوراندیشی در انتخاب گونه‌های مختلف گیاهی و توجه به مضرات آن‌ها مانند عطر بسیار تند، ایجاد حساسیت، داشتن ریشه‌های سطحی و اختلال در مسیر عبور عابران و معلولین؛ بهره‌گیری از نظم طبیعت؛ استفاده از ایده‌ها و نظم هندسی موجود در باغ‌های ایرانی برای خلق مکان؛ استفاده از نظم باد در شکل دهی به فضاها؛ حفظ، تقویت و احترام به منظر طبیعی؛ استفاده از زیبایی طبیعت هم به صورت نقش و هم به صورت طبیعی؛ بهره‌گیری از اصوات پرندگان؛ بوی مطبوع و توجه به آسایش اقلیمی (دما، آفتاب، باد و تنظیم اقلیم خرد).</p>	<p>اکوسیستم</p>

با توجه به تحلیل ویژگی‌های مکان در جدول ۲، باید اذعان کرد که به طور حتم در طراحی فضاهای شهری در شهر ایرانی اسلامی و تبدیل اینگونه فضاها به مکان‌های شاخص، بهره‌گیری از اصول، معیارها و قانون‌مندی‌های ویژه‌ای ضروری است. از این‌رو در جدول ۳ و از طریق

جدول ۲. ویژگی‌های مکان در شهر ایرانی- اسلامی. (مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع مختلف)

سنگه‌ها و شاخص‌ها	معیار کلیدی و ریشه‌های قرآنی آن	مؤلفه‌های مکان
<p>شناخت محیط به عنوان یک ترکیب وحدت‌یافته؛ وجود عناصر القاکننده‌ی شیفتگی؛ جاذبه‌های دیدنی؛ وجود نقاط تمرکز؛ جلب توجه کردن فرم و ترکیب‌بندی؛ وجود عناصری که توجه غیرارادی جلب می‌کنند؛ طراحی جزئیات</p>	<p>عناصر جذب‌کننده‌ی توجه نگاه‌های انتظارآمیز تو را به سوی آسمان می‌بینیم؛ اکنون تو را به سوی قبله‌ای که از آن خشنود باشی باز می‌گردانیم؛ روی خود را به جانب مسجدالحرام کن؛ و هر جا باشی روی خود را به جانب آن بگردانید^{۱۳} (بقره: ۱۴۴)؛ ما برای هر امتی پرستشگاهی مقرر کردیم تا به خدا توجه کنند^{۱۴} (الحج: ۶۷).</p>	<p>فرم</p>

<p>وجود عناصر شاخص در جهت‌های مختلف؛ استفاده از انعکاس؛ توزیع و ترکیب نور و سایه؛ شناخت عناصر و فضای ساختاری؛ وجود محیط مرکز محور؛ امکان شکل‌گیری نقشه‌های ذهنی و شناختی؛ تعریف و وضوح فضایی</p>	<p>قابلیت جهت‌یابی</p> <p>خدای یکتا پروردگار من و شماست؛ او را بپرستید که راه راست همین راه خداپرستی است^{۱۵} (مریم: ۳۶)؛ همان‌گونه که بر پیامبران پیشین وحی فرستادیم بر تو نیز روحی را به فرمان خود وحی کردیم؛ تو پیش از این نمی‌دانستی کتاب و ایمان چیست؛ ولی ما آن را نوری قرار دادیم که به وسیله آن هر کس از بندگان خویش را بخواهیم هدایت می‌کنیم؛ و تو مسلماً به سوی راه مستقیم هدایت می‌کنی^{۱۶} (الشوری: ۵۲).</p>	
<p>حس جایجایی و حرکت به سمت بالا و پایین؛ شنیدن (صدای باران، صدای عبادت کردن و...)؛ در دسترس بودن بصری؛ فضای بویایی و امکان بوییدن؛ درک کردن عناصر در تناسب با اندازه بدن؛ دیدن؛ لمس کردن؛ امکان درک فضا از طریق روزه‌ها و بازشو-ها</p>	<p>قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف</p> <p>ما انسان را از نطفه مختلطی آفریدیم؛ و او را می‌آزماییم لذا او را شنوا و بینا قرار دادیم^{۱۷} (الانسان: ۲)؛ ما به آن‌ها قدرتی دادیم که به شما ندادیم و برای آن‌ها گوش و چشم و قلب قرار دادیم؛ اما نه گوش‌ها و چشم‌ها، و نه عقل‌هایشان برای آن‌ها سودی نداشت؛ چرا که آیات خدا را انکار می‌کردند؛ و سرانجام آنچه را استهزا می‌کردند بر آنها وارد شد^{۱۸} (الاحقاف: ۲۶).</p>	
<p>رفتار نمادین و آگاهانه؛ فعالیت‌های اجتماعی؛ تغییر و دستکاری کردن محیط؛ تشریفات مذهبی؛ مشارکت رفتاری؛ آداب و رسوم؛ قابلیت حرکت و جا به جا شدن؛ مشغول شدن در فعالیت‌های فرهنگی</p>	<p>رفتار</p> <p>بگو ای جمعیت، هر کار در قدرت دارید بکنید؛ من هم به وظیفه خود عمل می‌کنم؛ به زودی خواهید دانست چه کسی سرانجام نیک خواهد داشت؛ اما به طور حتم ظالمان رستگار نخواهند شد^{۱۹} (الانعام: ۱۳۵)؛ و آن‌ها که دعوت پروردگارشان را اجابت کرده؛ و نماز را برپا داشته؛ و کارشان را با مشورت با یکدیگر انجام می‌دهند؛ و از آن چه به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند^{۲۰} (الشوری: ۳۸).</p>	
<p>پیوند محکم و عمیق بین فرد و مکان؛ تجربیات فیزیکی؛ متعلق بودن؛ حضور فیزیکی در مکان</p>	<p>زبان بدن</p> <p>هرگز در آن درنگ مکن؛ چرا که مسجدی که از روز نخست بنیادش بر تقوا بوده است؛ سزاوارتر است که در آن بایستی^{۲۱} (التوبه: ۱۰۸)؛ خداوند آنچه را به پیامبرش در عالم خواب نشان داد راست بود؛ به طور قطع همه شما به خواست خدا در نهایت امنیت وارد مسجدالحرام می‌شوید؛ و در حالی که سرهای خود را تراشیده؛ یا ناخن‌های خود را کوتاه کرده‌اید^{۲۲} (الفتح: ۲۷).</p>	فعالیت
<p>یکپارچگی و هماهنگی؛ آگاهی از عضویت در فرهنگ؛ مقبولیت و پذیرش اجتماعی؛ حس وابستگی و ارتباط</p>	<p>معاشرت‌پذیری فرهنگی</p> <p>مردم یک گروه بودند؛ خدا رسولان را فرستاد که (نیکوکاران را) بشارت دهند و (بدان را) بترسانند^{۲۳} (البقره: ۲۱۳).</p>	
<p>شناختن؛ خاطرات به یاد ماندنی از رویدادهای گذشته؛ خیال‌پردازی و تصور؛ تشخیص محل؛ تصاویر ذهنی</p>	<p>خاطره‌انگیزی</p> <p>هنگامی که موسی به قوم خود گفت: ای قوم، نعمت خدا را به خاطر آرید آن گاه که در میان شما پیغمبران فرستاد و شما را پادشاهی داد و به شما آنچه را که به هیچ یک از اهل عالم نداد عطا کرد^{۲۴} (المائده: ۲۰).</p>	
<p>آرمان‌ها و ایده‌آل‌ها؛ مفاهیم معنوی و روحانی؛ ایده‌ها و نمادها؛ رمز و راز و پیچیدگی؛ حس هیجان، ترس، شگفتی و تعجب؛ حس یگانگی و وحدت</p>	<p>معنویت</p> <p>ما برای هر امتی پرستشگاهی مقرر کردیم تا به خدا توجه کنند؛ پس نباید مردم با تو به منازعت برخیزند و تو آن‌ها را به سوی خدا دعوت کن زیرا تو در راه راست قرار داری^{۲۵} (الحج: ۶۷)؛ پس سپاسگزارانه پروردگارت را تسبیح گوی و از سجده‌کنندگان باش^{۲۶} (الحجر: ۹۸).</p>	معنا و تصورات

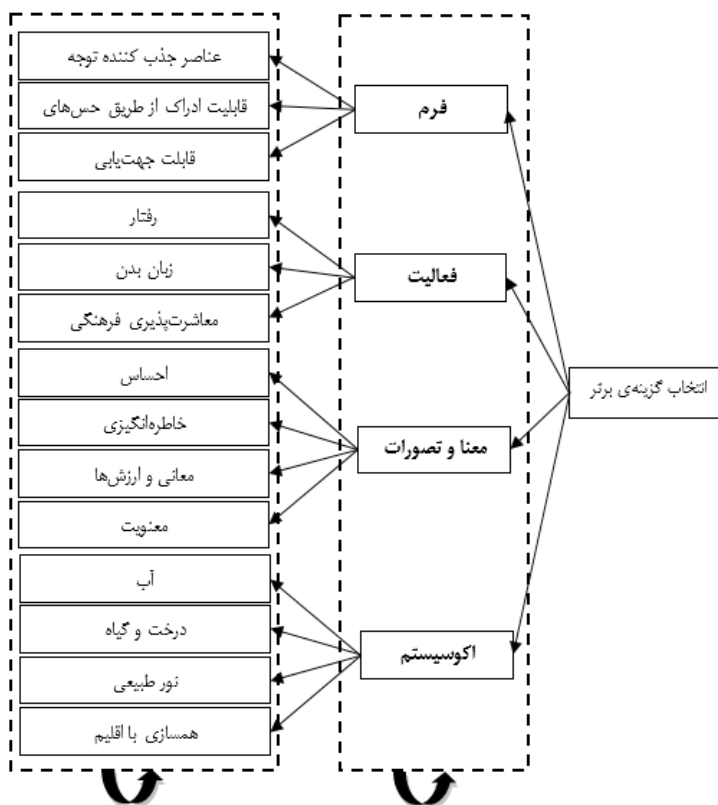
<p>آگاهی از معنی؛ عناصر و مفاهیم معنی‌دار؛ افسانه‌ها، اسطوره‌ها و روایات؛ تجربه‌ی آگاهانه؛ افکار آگاهانه</p>	<p>معانی و ارزش‌ها ای قوم! به سرزمین مقدسی که خداوند برای شما مقرر داشته وارد شوید^{۲۷} (المائده: ۲۱)؛ ای انسان! یقیناً تو با کوشش و تلاشی سخت به سوی پروردگارت در حرکتی؛ پس او را دیدار می‌کنی^{۲۸} (الانشقاق: ۶)</p>	
<p>احساس مسئولیت و آزادی؛ امنیت؛ احساس راحتی و سبک‌باری؛ کاهش درد و ترس و اضطراب با دیدن چشم‌اندازها؛ آرامش و سکوت؛ شادی، رضایت و خشنودی؛ احساسات مثبت</p>	<p>احساس و اوست که می‌خنداند و می‌گریاند^{۲۹} (النجم: ۴۳)؛ مثل بوستانی است که در زمین بلندی باشد و بر آن باران زیادی به موقع بیارد و حاصلی دو چندان دهد؛ و اگر باران زیاد نیاید؛ اندک بارد و خدا بیناست^{۳۰} (البقره: ۲۶۵).</p>	
<p>نوع درختان و گیاهان؛ ارتفاع و مقیاس درختان و گیاهان؛ محل قرارگیری و نحوه‌ی ترکیب‌بندی؛ مقدار و حجم سایه‌اندازی</p>	<p>درخت و گیاه آیا شما درختش را به وجود آورده اید یا ما آفریده‌ایم؟^{۳۱} (الواقعه: ۷۲)؛ آیا ندانستی که خدا چگونه مثلی زده است؟ کلمه پاک، مانند درخت پاک است؛ ریشه‌اش استوار و پابرجا و شاخه‌اش در آسمان است^{۳۲} (ابراهیم: ۲۴).</p>	
<p>جریان داشتن آب؛ منابع و نحوه‌ی ذخیره آب؛ چگونگی و محل آب‌نماها؛ ترکیب‌بندی حسی آب‌نماها</p>	<p>آب ...و از آسمان آبی فرو فرستاد...^{۳۳} (طه: ۵۳)؛ ...پس کیست که برایتان آب روان و گوارا بیاورد؟^{۳۴} (الملک: ۳۰).</p>	
<p>بهره‌گیری از انرژی حرارتی نور طبیعی؛ تغییر رنگ نور طبیعی؛ روشنایی و تاریکی</p>	<p>نور طبیعی و ماه را در میان آن‌ها روشنایی بخش گردانید و خورشید را چون چراغی قرار داد^{۳۵} (نوح: ۱۶)؛ سوگند به خورشید و تابندگی‌اش^{۳۶} (الشمس: ۱).</p>	<p>اکوسیستم</p>
<p>استفاده از مصالح بومی و متناسب با زمینه؛ جهت‌گیری ساختمان؛ فضاهای متنوع برای استفاده در فصول مختلف</p>	<p>هم‌ساز بودن با اقلیم در آن، بر تخت‌ها تکیه زنند و در آن‌جا نه آفتابی بینند و نه سرمایی^{۳۷} (الانسان، ۱۳)؛ و خدا برای شما از آنچه آفریده سایه‌هایی قرار داد؛ از کوه‌ها پناهگاه‌هایی برایتان به وجود آورد؛ و تن‌پوش‌هایی برای شما قرار داد که شما را از گرما ننگه می‌دارد و پیراهن‌هایی که شما را از آسیب جنگ و نبردتان حفظ می‌کند...^{۳۸} (النحل: ۸۱).</p>	

۵. یافته‌ها

به‌عنوان جامعه‌ی آماری انتخاب شده‌اند که از بین آنان، با ۲۵ نفر از متخصصین معماری و طراحی شهری به عنوان گروه نمونه از جامعه‌ی آماری مصاحبه شده است. در ادامه ماتریس‌های مقایسه‌ای و کنترل سازگاری آنها تهیه شده‌اند. در این مرحله، ماتریس‌های مقایسه‌ای مؤلفه‌های اصلی، وابستگی مؤلفه‌های اصلی با یکدیگر، معیارها و وابستگی معیارها با یکدیگر تشکیل شده و سازگاری آنها کنترل شده‌است.

به منظور تعیین میزان اهمیت مؤلفه‌ها و معیارهای شکل‌دهنده‌ی مکان در شهر ایرانی اسلامی و مقایسه تطبیقی نمونه‌های پژوهی این تحقیق با استفاده از روش ANP، در گام نخست ساختار شبکه‌های مدل پژوهش تبیین شده است. این ساختار در نمایه ۳ ارائه شده‌است. برای تکمیل این بخش از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، متخصصان معماری و شهرسازی دانشگاه‌های کشور

نمایه ۳. ساختار شبکه‌ای مدل پژوهش (مأخذ: نگارندگان)

جدول ۴. مقایسه‌ی زوجی مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی - اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

بردار ویژه (هدف-مؤلفه‌ی اصلی)	معنا و تصورات	فعالیت	فرم	اکوسیستم	
۰/۰۸	۰/۲	۰/۵	۰/۳۳	۱	اکوسیستم
۰/۱۶۲	۰/۲	۱	۱	۳	فرم
۰/۱۴۳	۰/۲	۱	۱	۲	فعالیت
۰/۶۱۶	۱	۵	۵	۵	معنا و تصورات
نرخ ناسازگاری ۰/۰۴					

جدول ۵. وزن حاصله از مقایسه‌ی دودویی مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی - اسلامی با توجه به وابستگی درونی آن‌ها (مأخذ: نگارندگان)

مؤلفه - مؤلفه	اکوسیستم	فرم	فعالیت	معنا و تصورات
اکوسیستم	۰	۰/۱۱۳	۰/۱۷۹	۰/۱۰۵
فرم	۰/۱۱۹	۰	۰/۱۱۳	۰/۶۳۷
فعالیت	۰/۱۱۳	۰/۱۷۹	۰	۰/۲۵۸
معنا و تصورات	۰/۷۰۹	۰/۷۰۹	۰/۷۰۹	۰

جدول ۶. وزن حاصله از مقایسه‌ی دودویی معیارها در مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی-اسلامی با توجه به وابستگی درونی آن‌ها (مأخذ: نگارندگان)

معیار - مؤلفه	فرم	فعالیت	معنا و تصورات	اکوسیستم
عناصر جذب‌کننده‌ی توجه	۰/۲۴۹	۰	۰	۰
قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف	۰/۵۹۴	۰	۰	۰
قابلیت جهت‌یابی	۰/۱۵۷	۰	۰	۰
رفتار	۰	۰/۴۲۹	۰	۰
زبان بدن	۰	۰/۱۴۳	۰	۰
معاشرت‌پذیری فرهنگی	۰	۰/۴۲۹	۰	۰
احساس	۰	۰	۰/۲۳۹	۰
خاطره‌انگیزی	۰	۰	۰/۱۴	۰
معانی و ارزش‌ها	۰	۰	۰/۲۸۱	۰
معنویت	۰	۰	۰/۳۴	۰
آب	۰	۰	۰	۰/۳۵۱
درخت و گیاه	۰	۰	۰	۰/۳۵۱
نور طبیعی	۰	۰	۰	۰/۱۶۱
همساز بودن با اقلیم	۰	۰	۰	۰/۱۳۷

جدول ۷. وزن حاصله از مقایسه‌ی دودویی معیارهای مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی-اسلامی با توجه به وابستگی درونی آن‌ها (مأخذ: نگارندگان)

معیار - معیار	عناصر جذب‌کننده‌ی توجه	قابلیت ادراک...	قابلیت جهت‌یابی	رفتار	زبان بدن	معاشرت‌پذیری فرهنگی	احساس	خاطره‌انگیزی	معانی و ارزش‌ها	معنویت	آب	درخت و گیاه	نور طبیعی	تلفیق با اقلیم و اقلیم
عناصر جذب‌کننده‌ی توجه	۰	۰/۱۲۴	۰/۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
قابلیت ادراک...	۰/۱۳۲	۰	۰/۲۵	۰/۱۶۷	۰/۲	۰	۰/۳۹۱	۰/۳۹۵	۰/۳۳۳	۰/۴	۰/۵۴	۰/۲۹۷	۰/۴	۰
قابلیت جهت‌یابی	۰/۱۱۳	۰	۰	۰/۱۶۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
رفتار	۰	۰/۱۴۳	۰/۱۲۵	۰	۰/۴	۰	۰/۲۲۶	۰/۱۴	۰/۶۶۷	۰/۲	۰/۱۰۷	۰	۰/۲	۰/۳۳۳
زبان بدن	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
معاشرت‌پذیری فرهنگی	۰	۰	۰	۰/۳۳۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۱۶۳	۰	۰
احساس	۰/۰۷۳	۰/۱۸۸	۰/۲۵	۰	۰/۴	۰/۶۶۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

۰	۰	۰/۵۴	۰/۱۶۳	۰	۰	۰	۰	۰/۳۳۳	۰	۰	۰	۰/۲۱۶	۰/۰۸۴	خاطره‌انگیزی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۳۳۳	۰	۰	۰/۰۶۵	معانی و ارزش‌ها
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۰۵۲	معنویت
۰	۰	۰	۰	۰/۴	۰	۰/۲۳۲	۰/۲۵۷	۰	۰	۰	۰	۰/۳۲۸	۰/۱۷۷	آب
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۲۳۲	۰/۱۲۶	۰	۰	۰	۰/۱۲۵	۰	۰/۱۹۱	درخت و گیاه
۰/۶۶۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۱۱۲	نور طبیعی
۰	۰/۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	همساز بودن با اقلیم

همچنین به منظور دستیابی به وزن نهایی هر یک از معیارها، ماتریس ناموزون، ماتریس موزون و ماتریس حد محاسبه شده و پس از اطمینان از یکسان بودن مقادیر

جدول ۸. وزن نهایی معیارهای موثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی - اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

وزن معیار حاصل از روش تحلیل شبکه‌ای (ANP)	معیار
۰/۰۳۷	عناصر جذب‌کننده‌ی توجه
۰/۱۵	قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف
۰/۱۱۵	قابلیت جهت‌یابی
۰/۱۲۶	رفتار
۰/۰۱	زبان بدن
۰/۰۴۶	معاشرت‌پذیری فرهنگی
۰/۰۸۸	احساس
۰/۱۳۴	خاطره‌انگیزی
۰/۱۲۵	معانی و ارزش‌ها
۰/۰۰۲	معنویت
۰/۱۱۹	آب
۰/۰۵۳	درخت و گیاه
۰/۰۰۶	نور طبیعی
۰/۰۰۲	همساز بودن با اقلیم

۶. تحلیل نمونه‌های موردی

۶-۱. مسجد نصیرالملک شیراز

تقویت حس دعوت‌کنندگی آن می‌شود. مسجد نصیرالملک از نظر کاشی‌کاری، ارزنده‌ترین مسجد ایران و از نظر ساختمان‌سازی و به ویژه مقرنس‌کاری بی‌مانند است و تنوع و گوناگونی رنگ‌ها در مصالح، تزئینات، نورگیرها و شیشه‌ی پنجره‌های آن کم‌نظیر می‌باشد. استفاده از حیاط مرکزی در

با گذر از خیابان لطفعلی‌خان زند و ورود به کوچه‌ی نصیرالملک، سردر باشکوه مسجد با جزئیات زیبایی خود، و با القای حس شیفتگی، موجب تمرکز بر ورودی و

بناهای مسجد قرار گرفته‌اند. صحن، دارای سه حوض کوچک است که حوض مرکزی، هشت‌گوش و دو حوض دیگر، دوازده‌ضلعی هستند. حضور آب در این حوض‌ها، موجب ایجاد غنای حسی مطلوب، و انعکاس عناصر و بناها در آن شده است. همچنین مسجد دارای سه ایوان است؛ ایوان شمالی که مشهور به «طاق مروارید» است با مقرنس آجری تزئین شده و دو مناره کوتاه در بالای آن قرار دارند. در لبه بالایی طاق، کتیبه‌ای نصب شده که آیاتی از قرآن مجید روی آن درج شده است. در سمت شرقی ایوان شمالی یک شبستان تازه‌ساز قرار دارد که سقف آن بر ستون‌های باریک قرار گرفته و با کاشی‌کاری‌های زیبا تزئین شده است. در جلوی ضلع شمالی این شبستان، تراس بزرگ مشرفی به یک محراب سنگی وجود دارد. بخش غربی مسجد رواقی دارد که با یک راهروی بلند به دروازه ورودی و بازار مجاور متصل می‌شود و تداعی‌کننده‌ی پیچیدگی و رمزوراز می‌باشد.

با توجه به آنچه گفته شد و با عنایت به یافته‌های تحقیق در زمینه وزن مؤلفه‌ها و معیارهای شکل‌دهنده‌ی مکان، در جداول ۹ و ۱۰ مقایسه‌ی تطبیقی مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق ارائه شده است. نتیجه‌ی حاصل از این مقایسه، نشان‌دهنده‌ی برتری مسجد نصیرالملک در تمام مؤلفه‌های مکان ایرانی-اسلامی (فرم، فعالیت، معنا و تصورات، و اکوسیستم) است که در مجموع، مطلوبیت مسجد نصیرالملک را در مقایسه با مسجد جامع عتیق شیراز، به عنوان یک مکان شهری ایرانی-اسلامی نشان می‌دهد.

این مسجد، نمونه‌ی واضحی از توجه به اصل تمرکزگرایی است. حوضی مستطیلی و بزرگ در مرکز حیاط آن وجود دارد که علاوه بر ایجاد حس مثبت، موجب انعکاس عناصر و بناها در آن شده است. همچنین مسجد دارای صحن وسیعی است و در ورودی دارای طاق‌نمایی بلند است که به «طاق مروارید» مشهور است و ارتفاع آن، عظمت را به ذهن انسان متبادر می‌سازد. طبقه‌ی دوم، حجره‌ها دارای پنجره‌های چوبی هستند و به‌وسیله شیشه‌های رنگی تزئین شده‌اند که نمایانگر وحدت و هماهنگی اجزا و عناصر می‌باشد. ذکر این نکته حائز اهمیت است که آرایش فضای درونی و بیرونی مسجد، تجلی از خیال و معنا و نمادهایی از فرهنگ، تعادل، هماهنگی و تنوع می‌باشد. همچنین سنگ‌تراشی و تزئین شبستان مسجد الهام گرفته از مسجد وکیل شیراز است. کف این شبستان با کاشی‌های فیروزه‌ای و سقف آن با نقش گل و بوته و آیات قرآنی مزین گشته است.

۲-۶. مسجد جامع عتیق شیراز

ورودی مسجد عتیق شیراز، شش دروازه دارد: دو دروازه در شرق، دو دروازه در غرب، یکی در جنوب و یکی در شمال. مهم‌ترین ورودی در شمال قرار دارد که به خاطر ذکر نام دوازده امام شیعه (ع) روی چهار کاشی آن، دوازده امامی نامیده می‌شود. دیگر ویژگی این ورودی، مقرنس باشکوه و کتیبه بر روی کاشی‌های معرق در زیر پیشتاق آن است. در پس ورودی مسجد، یک هشتی با سقف زیبایی تویزه‌داری، که با گل اخراپی رنگ آراسته شده است؛ و سپس صحن مرکزی مسجد قرار دارد. پیرامون این صحن،

جدول ۹. وزن حاصل از مقایسه‌ی دودویی گزینه‌ها بر اساس معیارهای مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی-اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

معیار-گزینه (Eij)	مسجد نصیرالملک	مسجد جامع عتیق
عناصر جذبکننده‌ی توجه	۰/۵	۰/۵
قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف	۰/۷۵	۰/۲۵
قابلیت جهت‌یابی	۰/۲۵	۰/۷۵
رفتار	۰/۷۵	۰/۲۵
زبان بدن	۰/۷۵	۰/۲۵

۰/۱۷	۰/۸۳	معاشرت پذیری فرهنگی
۰/۲۵	۰/۷۵	احساس
۰/۲۵	۰/۷۵	خاطره‌انگیزی
۰/۷۵	۰/۲۵	معانی و ارزش‌ها
۰/۵	۰/۵	معنویت
۰/۱۷	۰/۸۳	آب
۰/۱۷	۰/۸۳	درخت و گیاه
۰/۱۲	۰/۸۸	نور طبیعی
۰/۵	۰/۵	همساز بودن با اقلیم

جدول ۱۰. نتایج حاصل از مقایسه‌ی دودویی جهت رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس معیارهای مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی-اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

Wj Eij		معیار-گزینه Eij		وزن معیار (Wj)	معیار
مسجد جامع عتیق	مسجد نصیرالملک	مسجد جامع عتیق	مسجد نصیرالملک		
۰/۰۱۹	۰/۰۱۹	۰/۵	۰/۵	۰/۰۳۷	عناصر جذب‌کننده‌ی توجه
۰/۰۳۷	۰/۱۱۳	۰/۲۵	۰/۷۵	۰/۱۵	قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف
۰/۰۸۶	۰/۰۲۹	۰/۷۵	۰/۲۵	۰/۱۱۵	قابلیت جهت‌یابی
۰/۰۳۲	۰/۰۹۵	۰/۲۵	۰/۷۵	۰/۱۲۶	رفتار
۰/۰۰۲	۰/۰۰۸	۰/۲۵	۰/۷۵	۰/۰۱	زبان بدن
۰/۰۰۸	۰/۰۳۸	۰/۱۷	۰/۸۳	۰/۰۴۶	معاشرت‌پذیری فرهنگی
۰/۰۲۲	۰/۰۶۶	۰/۲۵	۰/۷۵	۰/۰۸۸	احساس
۰/۰۳۳	۰/۱	۰/۲۵	۰/۷۵	۰/۱۳۴	خاطره‌انگیزی
۰/۰۹۳	۰/۰۳۱	۰/۷۵	۰/۲۵	۰/۱۲۵	معانی و ارزش‌ها
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۵	۰/۵	۰/۰۰۲	معنویت
۰/۰۰۲	۰/۰۹۹	۰/۱۷	۰/۸۳	۰/۱۱۹	آب
۰/۰۰۹	۰/۰۴۴	۰/۱۷	۰/۸۳	۰/۰۵۳	درخت و گیاه
۰/۰۰۱	۰/۰۰۵	۰/۱۲	۰/۸۸	۰/۰۰۶	نور طبیعی
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۵	۰/۵	۰/۰۰۲	همساز بودن با اقلیم
۰/۳۵۵	۰/۶۴۵	$Di = \sum_{j=1}^j Wj Eij$			

۷. نتیجه‌گیری

گفته شد مکان در شهر ایرانی- اسلامی، علاوه بر برخورداری از ویژگی‌های عمومی در شکل‌گیری یک مکان موفق، باید از مشخصه‌های ویژه و منحصر به فردی برخوردار باشد. ویژگی‌های بومی و مختص شهر ایرانی- اسلامی در حوزه‌های کالبد، فعالیت، معنا و تصورات و اکوسیستم دسته‌بندی می‌شوند. در این زمینه، پژوهش حاضر، فضای مساجد تاریخی ایران را به‌عنوان یکی از غنی‌ترین فضاهای عمومی شهری، معرفی کرده است؛ و همچنین با معرفی مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق شیراز به بازشناخت ویژگی‌ها و قانون‌مندی‌های قابل ادراک در آن‌ها، که موجب غنی‌تر شدن این مکان‌ها شده‌اند؛ پرداخته است. بررسی‌های انجام‌شده، نشان از برتری مسجد نصیرالملک به‌عنوان یک مکان شهری ایرانی- اسلامی دارد.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که مکان در شهر ایرانی اسلامی، به مؤلفه‌های فرم، فعالیت، معنا و تصورات، و اکوسیستم، قابل دسته‌بندی است. همچنین، قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف، قابلیت جهت‌یابی، و عناصر جذب‌کننده‌ی توجه، در قالب مؤلفه‌ی فرم؛ خاطره‌انگیزی، معانی و ارزش‌ها، احساس، و معنویت، در قالب مؤلفه‌ی معنا و تصورات؛ رفتار، معاشرت‌پذیری فرهنگی، و زبان بدن، در قالب مؤلفه‌ی فعالیت؛ و آب، درخت و گیاه، نور طبیعی، و هم‌ساز بودن با اقلیم، در قالب مؤلفه‌ی اکوسیستم، به ترتیب، بیشترین تاثیر را بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی دارند. بسط و گسترش معیارها در لایه‌های مختلف فرمی، عملکردی، معنایی و اکوسیستم فضاهای عمومی شهر ایرانی اسلامی،

با طراحی پیچیده و رازگونه همراه با نوآوری و استفاده از نقاط تمرکز و عناصر القاکننده‌ی شیفتگی و بهره‌گیری از عناصر طبیعی و ایجاد امکان مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی می‌تواند موجبات ارتقا قدرت ادراک و شهود باطنی بازدیدکنندگان را فراهم آورد و تعلق اجتماعی به مکان را موجب شود. همچنین استفاده از تنوع عناصر و نقوش هندسی و گوناگونی فرم‌هایی متفاوت به همراه ترکیبات متفاوت رنگی، توزیع و ترکیب نور و سایه و دوری از الحاقات زائد، استفاده از نمادهای با معنای فرهنگ محور، ترکیب‌بندی حسی آب نماها، و همچنین تداعی حضور مقدس الهی با امکان شناخت محیط به‌عنوان یک ترکیب وحدت‌یافته از یک سو و تکرار نظم و ریتم طبیعی عناصر از سویی دیگر موجب می‌گردد تا با پیوند محکم و عمیق بین فرد و مکان، بازیابی هویت گم‌گشته‌ی انسانی در این‌گونه فضاها ممکن گردد؛ و احساس راحتی، بی‌خیالی، سبک‌باری و تعلق کالبدی و معنوی به فضاهای عمومی شهری به وجود آید.

با توجه به بحث‌های صورت گرفته در این نوشتار، برای هر کدام از معیارهای کلیدی مکان ایرانی- اسلامی در مساجد تاریخی (جدول ۳)، راهبردها و سیاست‌هایی ارائه می‌شود که توجه به آن در هنگام طراحی یا بازطراحی فضاهای عمومی شهری، موجب شکل‌گیری مکان شده و ضرابهنگی متناسب و در عین حال پویا و معنوی ایجاد می‌کند (جدول ۱۱). امید است استفاده از نتایج این تحقیق بازتولید فضاهای عمومی شایسته، آشنا و مبتنی بر روحیه، فرهنگ و هویت ایرانی اسلامی را به دنبال داشته باشد که برای فعالیت، تعامل، مباحثه، تبادل آرا و گذران اوقات فراغت شهروندان مناسب باشند.

جدول ۱۱. راهبردها و سیاست‌های طراحی و بازطراحی فضاهای عمومی، جهت شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

مؤلفه‌های مکان	معیارهای کلیدی	راهبرد	سیاست
فرم	عناصر جذب‌کننده‌ی توجه	- ایجاد تباين‌های فضایی - ایجاد نفوذپذیری کالبدی و بصری	تاکید بر جلوخان بنا؛ تعریف ورودی اصلی شاخص؛ ایجاد پیش‌آمدگی و عقب‌رفتگی در جداره‌ها؛ ایجاد جداره‌ی شفاف در طبقه همکف و بازشوهای ناظر بر فضا
	قابلیت جهت‌یابی	- ایجاد پیوستگی در فضا - وجود محیط مرکز محور - تعریف و وضوح فضایی	افزایش وضوح و خوانایی ورودی‌ها و فضاها؛ وحدت در عین کثرت در نماسازی و فرم کالبدی ساختمان؛ استفاده از ایده‌ی حیاط مرکزی

استفاده از مصالح کفسازی متنوع همراه با طرح‌های هندسی و نقش و نگارهای متفاوت؛ کریدورهای بصری منتهی به عناصر مذهبی؛ بهره‌گیری از اصوات پرندگان	<ul style="list-style-type: none"> - تفاوت داشتن مصالح - درک کردن عناصر در تناسب با اندازه‌ی بدن - امکان استفاده از حس‌های پنج‌گانه 	قابلیت ادراک از طریق حس‌های مختلف	
استفاده از کفسازی‌های یکدست؛ ایجاد فرصت‌های مختلف برای حضور در فضا	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضاها و مکان‌های انعطاف‌پذیر 	رفتار	فعالیت
تقویت و ساماندهی فعالیت‌های تفریحی؛ فراهم کردن زمینه برای مکث و ماندن در فضا	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی 	زبان بدن	
مشخص نمودن فضاهایی جهت رخداد رویدادهای فرهنگی بومی؛ ایجاد امکان گفت‌و شنود و مباحثه	<ul style="list-style-type: none"> - طراحی فضا برای گردهم‌آیی گروه‌های مختلف - امکان مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی 	معاشرت‌پذیری فرهنگی	
فراهم کردن امکان حضور بلندمدت به منظور درک رخدادهای متنوع در مکان؛ فعالیت‌های جذاب برای گروه‌های سنی مختلف	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد نقاط خاطره‌انگیز در فضا - افزایش امکان شکل‌گیری تصاویر ذهنی مطلوب 	خاطره‌انگیزی	معنا و تصورات
وجود پیچیدگی‌های بصری؛ تنوع و گوناگونی رنگ‌ها در مصالح، تزئینات، نورگیرها و شیشه پنجره‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد حس هیجان، شگفتی و تعجب - رمز و راز و پیچیدگی 	معنویت	
استفاده از نمون‌ها، مجسمه‌ها، نقاشی‌ها و ... برآمده از فرهنگ بومی؛ بهره‌گیری از اشکال مقدس؛ تغییر در مقیاس عناصر دارای ارزش	<ul style="list-style-type: none"> - عناصر و مفاهیم معنی‌دار - تفاوت مقیاس 	معانی و ارزش‌ها	
حفظ و تقویت منظر طبیعی مطلوب؛ استفاده از زیبایی طبیعت هم به صورت نقش و هم به صورت طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> - احساس راحتی، آسودگی و سبک‌باری - کاهش درد و ترس و اضطراب - با دیدن چشم‌اندازها 	احساس	
ساماندهی و ایجاد باغچه‌ها در مکان	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد بوی مطبوع و توجه به آسایش اقلیمی 	درخت و گیاه	اکوسیستم
استفاده از آب‌نماها و ترکیب‌بندی حسی آن‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - جریان داشتن آب 	آب	
ترکیب نور و سایه	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از نور طبیعی 	نور طبیعی	
کاشت گونه‌های گیاهی متنوع مرتبط با اقلیم؛ استفاده از مصالح بومی؛ ایجاد فضاهای متنوع برای استفاده در فصول مختلف	<ul style="list-style-type: none"> - توجه به اقلیم در طراحی فضاها، عناصر، مبلمان و ... 	هم‌ساز بودن با اقلیم	

پی نوشت

۱. Place
۲. Gallagher
۳. Sorensen
۴. Low
۵. Altman
۶. Stedman
۷. Salvesen
۸. Marinelli
۹. Carmona
۱۰. Pretty
۱۱. Mazumdar
۱۲. قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَ ... (بقره: ۱۴۴)
۱۴. لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ ... (الحج: ۶۷)
۱۵. وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (مريم: ۳۶)
۱۶. وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (الشورى: ۵۲)
۱۷. إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (الانسان: ۲)
۱۸. وَلَقَدْ مَكَنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَانَكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (الاحقاف: ۲۶)
۱۹. قُلْ يَا قَوْمِ أَعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (الانعام: ۱۳۵)
۲۰. وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (الشورى: ۳۸)
۲۱. لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ ... (التوبه: ۱۰۸)
۲۲. لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ ... (الفتح: ۲۷)
۲۳. كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ... (البقره: ۲۱۳)
۲۴. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (المائدہ: ۲۰)
۲۵. لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُبَازِعَنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعَ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ (الحج: ۶۷)
۲۶. فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (الحجر: ۹۸)
۲۷. يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ... (المائدہ: ۲۱)
۲۸. يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ (الانشقاق: ۶)
۲۹. وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي (النجم: ۴۳)
۳۰. ... كَمَثَلِ جَنَّةٍ بَرْبُوهَ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضَعْفِينَ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (البقره: ۲۶۵)
۳۱. أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ (الواقعه: ۷۲)
۳۲. أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (ابراهيم: ۲۴)
۳۳. ... وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ... (طه: ۵۳)
۳۴. ... فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (الملك: ۳۰)
۳۵. وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا (نوح: ۱۶)
۳۶. وَالشَّمْسُ وَضَحَاهَا (الشمس: ۱)
۳۷. مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرْوَاقِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (الانسان: ۱۳)
۳۸. وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ (النحل: ۸۱)

منابع

۱. قرآن کریم، ۱۳۷۷. ترجمه‌ی مهدی الهی قمشه‌ای. قم: الهادی قم.
۲. اهری، زهرا. ۱۳۸۵. مکتب اصفهان در شهرسازی: دستور زبان طراحی در شالوده شهری. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳. برزگر، زهرا، آناهیتا حاتمی پور، پیام اصولی، و عنایت‌الله یاعلی. ۱۳۹۴. بررسی نقش مسجد در تعاملات اجتماعی (نمونه موردی: مسجد نصیرالملک در شیراز). در اولین همایش ملی معماری ایرانی - اسلامی (سیمای دیروز چشم انداز فردا)، شهرداری شیراز و سازمان نظام مهندسی، شیراز.
۴. پورجعفر، محمدرضا. ۱۳۷۶. نقش و جایگاه مسجد در برنامه‌ریزی و طراحی محله‌های شهرهای اسلامی. در مجموعه مقالات همایش مسجد، انتشارات دانشگاه هنر.
۵. توسلی، محمود. ۱۳۸۶. اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، جلد اول. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۶. توسلی، محمود، و ناصر بنیادی. ۱۳۸۶. طراحی فضای شهری: فضاهای شهری و جایگاه آن‌ها در زندگی و سیمای شهر. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۷. حبیبی، رعناسادات. ۱۳۸۷. تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان. هنرهای زیبا (۳۵): ۵۰-۳۹.
۸. حبیبی، سیدمحسن. ۱۳۸۲. چگونگی الگوپذیری و تجدید سازمان استخوان‌بندی مجله هنرهای زیبا (۱۳): ۳۹-۳۲.
۹. حمیدی، ملیحه. ۱۳۷۶. استخوان‌بندی شهر تهران. تهران: انتشارات سازمان مشاوره فنی و مهندسی شهر تهران.
۱۰. رئیسی، طاهره، و طاهره نصر. ۱۳۹۴. بررسی تأثیر عوامل کالبدی در شکل‌گیری حس معنوی در مساجد (نمونه موردی: مسجد نصیرالملک در بافت قدیم شیراز). در کنگره بین‌المللی پایداری در معماری و شهرسازی معاصر خاورمیانه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات، امارات، دب.
۱۱. سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۷۳. تأثیر اسلام در ساخت شهر. معماری و شهرسازی (۲۵-۲۶): ۵۱-۴۴.
۱۲. سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۸۵. فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران. تهران: نشر شرکت توسعه فضاهای فرهنگی (دفتر پژوهش‌های فرهنگی).
۱۳. شاطریان، محسن، حسین گشول، و وحیده برهنمن. ۱۳۹۴. بررسی جایگاه و معماری مساجد در شهرهای ایرانی - اسلامی (مطالعه موردی: شهر کاشان). در همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران، مؤسسه‌ی معماری و شهرسازی سفیران مهرازی، دانشگاه علم و هنر یزد، یزد.
۱۴. علی‌نژاد طیبی، نسرین، و فرشته بدیعی. ۱۳۹۵. بررسی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان مسجد نصیرالملک شیراز. در همایش ملی رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار منطقه‌ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، مرودشت.
۱۵. فلاحت، محمدصادق. ۱۳۸۴. نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد. هنرهای زیبا (۲۲): ۳۵-۴۲.
۱۶. کرمی، اسلام. ۱۳۹۰. فرآیند توجه به هویت اسلامی در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی دستیابی به حس مکان اسلامی - ایرانی در طراحی شهری معاصر. در اولین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز.
۱۷. گلکار، کورش. ۱۳۸۰. مؤلفه‌های سازنده کیفیت در طراحی شهری. صفه ۱۱ (۳۲): ۳۸-۶۵.
۱۸. مرتضی، هشام. ۱۳۸۷. اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام. ترجمه‌ی ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی. تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۱۹. موسوی، میرسعید، حمید ماجدی، و فرح حبیب. ۱۳۹۵. بازشناسی ویژگی‌های کالبدی فضایی بافت قدیم شهر در ایران. هویت شهر (۲۸): ۲۸-۱۹.
۲۰. موسوی، میرنجف، رسول ملکی نظام آباد، و علی باقری کشکولی. ۱۳۹۳. مدلسازی معادلات ساختاری نقش مساجد در توسعه‌ی گردشگری مذهبی مطالعه موردی: مسجد جامع عتیق شیراز. مطالعات نواحی شهری (۱): ۱۵۱-۱۷۲.
۲۱. میرمقتدایی، مهتا، و ژاله طالبی. ۱۳۸۵. هویت کالبدی شهر، مطالعه موردی تهران. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
۲۲. میرمقتدایی، مهتا. ۱۳۸۸. معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر. هنرهای زیبا (۳۷): ۴-۱۷.
۲۳. نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۸۷. درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. تهران: انتشارات وزارت مسکن و شهرسازی.
۲۴. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۴. جایگاه طبیعت و محیط زیست در فرهنگ و شهرهای ایرانی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
۲۵. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۶. ادراک زیبایی و هویت شهر در پرتو اسلامی. اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
۲۶. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۹. تحلیل و طراحی فضاهای شهری (مبانی، تعاریف، معیارها و شیوه‌ها). تهران: جهاد دانشگاهی.
۲۷. همتی، شهاب‌الدین، حسین ذبیحی، و محسن کاملی. ۱۳۹۲. تحلیلی بر نقش حیات مساجد در شهرهای اسلامی به عنوان فضای شهری؛

مطالعه موردی: صحن انقلاب اسلامی، حرم حضرت معصومه (س) قم. مطالعات شهر ایرانی اسلامی (۱۴): ۴۳-۵۰.

References

1. *Holy Quran*. 1998. Translated by Mehdi Elahi Ghomeyshi. Qom: Alhadei Qom.
2. Ahari, Zahra. 2006. *Isfahan School in Urban Planning: Urban Infrastructure Design Grammar*. Tehran: Tehran: Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.
3. Ali Nejad Tayebi, Nasrin, and Fereshteh Badiie. 2016. Investigating The Factors Influencing the Sense of Belonging to The Place of Nasir Al-Molk Mosque in Shiraz. *In National Conference on New Approaches to Regional Sustainable Planning and Development, Marvdasht Islamic Azad University, Marvdasht*.
4. Barzegar, Zahra, Anahita Hatamipour, Payam Osooli, and Anayatullah YaaAli. 2015. Investigating The Role of the Mosque in Social Interactions (Case Study: Nasir Al-Molk Mosque in Shiraz). *In the First National Conference On Iranian-Islamic Architecture, Shiraz Municipality and Construction Engineering Organization, Shiraz*.
5. Carmona, Matthew, Taner Oc, Tim Heath, and Steve Tiesdell. 2003. *Public Places, Urban Spaces*. NY: Architectural Press.
6. Falahat, Mohammad Sadegh. 2005. The Role of Physical Design in Mosque's Sense of Space. *Honar-ha-ye-Ziba (22)*: 35-42.
7. Gallagher, Shaun, and Jesper Brosted Sorensen. 2006. Experimenting with Phenomenology. *Consciousness and Cognition (15)*: 119-134.
8. Golkar, Kourosh. 2001. Components of Urban Design Quality. *Soffeh 11 (32)*: 38 - 65.
9. Habibi, Rana Sadat. 2008. Images and The Meaning of Place. *Honar-ha-ye-Ziba (35)*: 39-50.
10. Habibi, SeyedMohsen. 2003. How to Simulate and Reorgante the Neighborhood Structure. *Honar-ha-ye-Ziba (13)*: 32-39.
11. Hamidi, Maliheh. 1997. *The Structure of Tehran City*. Tehran: Publications of Tehran Technical and Engineering Consulting Organization.
12. Hemmati, Shahabodin, Hossein Zabihi, and Mohsen Kameli. 2014. An Analysis on the Role of the Mosques Courtyard in Islamic Cities as Urban Spaces (A Case Study: Islamic Revolution Courtyard in The Sanctuary of Hazrate Masoumeh (S) In Qom). *Visual Arts (14)*: 43-50.
13. Karami, Islam. 2011. The Process of Paying Attention to Islamic Identity in The Physical Structure of Iranian Cities to Achieve a Sense of Islamic-Iranian Place in Contemporary Urban Design. *At The First National Conference On Islamic Architecture and Urbanism, Islamic Art University of Tabriz, Tabriz*.
14. Lengen Charis, and Thomas Kistemann. 2012. Sense of Place and Place Identity: Review of Neuroscientific Evidence. *Health and Place 18(5)*: 1162-1171.
15. Longman. 2001. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Tehran: Kaleme Publisher.
16. Low Setha, and Irwin Altman. 1992. *Place Attachment*. In: *Altman Irwin., Low Setha (eds)*. Place Attachment. Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research), Vol 12. Springer, Boston, MA.
17. Marinelli, Maurizio. 2010. Internal and External Space. *Emotion, Space and Society (10)*: 1-15.
18. Mazumdar, Shampa, and Sanjoy Mazumdar. 2009. Religious Placemaking and Community Building in Diaspora. *Environment and Behavior 41(3)*: 307 - 337.
19. Mirmoghtadayi, Mahta, and Zhaleh Talebi. 2006. *Physical Identity of the City, Case Study: Tehran*. Tehran: Publication of Building and Housing Research Center.
20. Mirmoghtadayi, Mahta. 2009. The Criteria for Evaluation of Formation, Remembering and Recording of Collective Memory. *Honar-ha-ye-Ziba (37)*: 5-16.
21. Mortada, Hisham. 2008. *The Traditional Principles of Construction in Islam*. Translated by Abolfazl Meshkini and Kiyoumars Habibi. Tehran: Publications of Urban Planning and Architecture Research Center of Iran.
22. Mousavi, Mirnajaf, Rasoul Maleki Nizamabad, and Ali Bagheri Kashkoli. 2014. Structural Equation Modeling the Role of Mosques in The Development of Religious Tourism Case Study: Atigh Mosque of Shiraz. *Urban Areas Studies (1)*: 151-172.
23. Moosavi, Mir Saeed, Hamid Majedi, and Farah Habib. 2016. Re-identification of Spatial-physical Characteristics of Old Texture of City in Iran. *Hoviatshahr (28)*: 19-28
24. Naghizadeh, Mohammad. 2005. *An Introduction to Nature and Environment in Iranian Culture and Cities*. Tehran: Islamic Azad University, Science and Research Branch.
25. Naghizadeh, Mohammad. 2007. *Perception of The Beauty and Identity of the City in The Light of Islam*. Isfahan: Isfahan Municipality, Cultural and Recreational Organization.
26. Nagizadeh, Mohammad. 2010. *Analysis and Design of Urban Spaces (Foundations, Definitions, Criteria and Practices)*. Tehran: SID.
27. Noghrekar, Abdolhamid. 2008. *An Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urban Planning*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Planning.
28. Pretty, Grace, Heather Chipuer, and Paul Bramston. 2003. Sense of Place Amongst Adolescents and Adults in Two Rural

- Australian Towns: The Discriminating Features of Place Attachment, Sense of Community and Place Dependence in Relation to Place Identity. *Environmental Psychology* (23): 273-287.
29. PourJafar, MohammadReza. 1997. The Role and Position of the Mosques in Planning and Designing the Neighborhoods of Islamic Cities. *In Proceedings of the Mosque Conference, Art University Press.*
30. Raeesi, Tahereh, and Tahereh Nasr. 2015. Investigating The Effect of Physical Factors On the Formation of Spiritual Sense in Mosques (Case Study: Nasir Al-Malek Mosque in The Old Sheep of Shiraz). *At The International Congress On Sustainability in Contemporary Architecture and Urbanism in The Middle East, the Islamic Azad University of UAE, UAE, Dubai.*
31. Salvesen, David. 2002. The Making of Place. *Urban Land* 61(7), 36-41.
32. Shaterian, Mohsen, Hossein Geshool, and Vahideh Brahman. 2015. Study of the Position and Architecture of Mosques in Iranian-Islamic Cities (Case Study: Kashan City). *At The National Conference of Indigenous Architecture and Urbanization, Institute of Architecture and Urban Ambassadors of Architecture, University of Science and Arts, Yazd.*
33. Stedman, Richard. 2003. Sense of Place and Forest Science: Toward A Program of Quantitative Research. *Forest Science* 49(6): 822-829.
34. Sultanzadeh, Hossein. 1994. Impact of Islam on the Construction of the City. *Memari va Shahrsazi* (25-26): 44-51.
35. Sultanzadeh, Hossein. 2006. *Urban Spaces in Historical Contexts of Iran*. Tehran: Publication of Cultural Development Center (Iran Cultural Studies).
36. Tavassoli, Mahmoud. 2007. *Principles and Methods of Urban Design and Residential Spaces in Iran, Vol 1*. Tehran: Publication of Iran Center for Urban and Architecture Studies and Research.
37. Tavassoli, Mahmoud, and Nasser Bonyadi. 2007. *Urban Space Design: Urban Spaces and Their Position in The Life and City Landscape*. Tehran: Urban Planning and Architecture Research Center of Iran.

performance of the mosque in the past as a throbbing heart in the old Shiraz fabric, a communication space and a place for gathering and establishing social relations between citizens. On the other hand, many studies refer to the present position of the Nasir al-Mulk historical mosque as a space for communication and social interaction of citizens, a place with unique physical, social, and perceptual characteristics to induce a sense of belonging to citizens and with influential physical attributes to strengthen the sense of spirituality and the imposition of semantic load to the citizens. These signs point to the contemporary role of the courtyard of the mosque as an urban space. Also, the present study uses a descriptive-analytic research method in the field of theoretical framework analysis; and the causal-comparative research method and content analysis and review methods of video documentation and interviews with experts and the Analytic network process (ANP) for ranking the rules and analyzing case examples. Formation of network structure, formation of comparative matrices and compatibility control, binary comparison of the main criteria, binary comparison of internal dependencies of the main criteria, binary comparison of the sub-criteria of each main criteria, the binary comparison of the sub-criteria of internal dependencies, the calculation of the final weight of the sub-criteria, the binary comparison of the preferred options and the choice of the optimal option are the main steps of the network analysis process. The statistical population of this research in interviewing and completing the process of hierarchical analysis was architecture and urban planners of the universities of Iran that among them, based on the snowball sampling method, 25 people with urban and architectural specialties were selected as the sample group of the statistical population. The results of this research show that form component (with indicators: attractive elements of attention, orientation and perception capability through different senses), activity component (with indicators: behavior, body language, and culture sociality), meaning and imagination component (with indicators: memorable, spirituality, Meanings and values and emotion), and ecosystem component (with indicators: tree and plant, water, natural light, and coherence with the climate), affect the formation of the place in the Islamic Iranian city. Also, in this research, along with analysis of case studies, strategies and policies have been presented to make place in the Islamic Iranian city, based on the developed components and key criteria.

Keywords: Islamic Iranian City, Place, Analytic Network Process, Shiraz Nasir al-Mulk Mosque, Shiraz Atigh Jameh Mosque.

Comparative Study of Child and Environment Intercommunication from Islamic and Western Perspective

Morteza Mirgholami *

Minoo Gharehbaglou **

Parya Parsa ***

Received: 28/07/2018

Accepted: 01/12/2018

Abstract

Considering requests, need and welfare of children has a long record in West and gets back to 19th century. The idea of child friendly city was adopted in 1996 to make cities liveable for all and its goal was to put the children on top. This is how countries distant themselves from mere concept and utilize CFC principles today. On the other hand, paying attention to child proper spaces has no long record in Iran. Most children's spaces are external copies of other countries experiences with no regarding to social and cultural context. The research is decided to find commonities and differences between Islamic and western perspectives in child-environment intercommunication, by deductive study and descriptive-analytic method, in a comparative study structure in three steps: Problem statement; Limiting research scope (studying western and eastern philosophical attitudes about children, including naturalism, realism, functionalism, existentialism and idealism. Also studying Islamic attitudes about child pedagogy including religious, philosophy and gnostic. In child-environment section, relation between child and environment in Islamic and western attitudes are studied); Finding commonities and differences between Islamic and western attitudes.

Comparative study includes similarities and differences in two scales: major (childrens' environments) and minor (environmental factors) both in Western and Islamic documents. In major scale, Islamic instructions focus on the environment as a channel to transfer concepts and religious ethics. In minor scale Islamic instructions emphasize on 4 subjects that can't be seen in western's: teaching rituals via playing, limiting girls playing outside, limiting girls playing with boys and preventing children from entering infidelital environments.

Meeting basic needs, security, social communication and self-fulfillment are main subjects, discussing in western approach, while Islam emphasizes on training religious manners and social and individual norms, which has to be done by the environment to help children reach their relative perfection, as well as child safety and meeting his/her needs. Mental and spiritual features of the environment, especially functional environment, are taking

Reviewers for Volume6, Number20:

- Ali Asadpour:** Assistant Professor, Shiraz Art University
MohammadReza Ataee: Assistant Professor, Azad University
Parisa Hashempur: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art University
Mohamad Bagher Kabirsaber: Assistant Professor, Tehran University
Reza Kheirodin: Associate Professor, Iran University of Science and Technology
Shariar Nasekhian: Assistant Professor, Isfahan Art University
Ahad Nezhad Ebrahimi: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art University
Abdolhamid Noqrekar: Associate Professor, Iran University of Science and Technology
Saeed Norozian: Assistant Professor, Shahid Beheshti University
Maryam Roosta: Assistant Professor, Shiraz University
Samaneh Taghdir: Assistant Professor, Iran University of Science and Technology
Jafar Taheri: Assistant Professor, Ferdosi University
Saeid Ali Tajer: Assistant Professor, Boali University

Managing Director: vice chancellor for research-Iran University of Science and Technology

Editor-in-chief: Mohsen Faizi

Administrative Director:

Fatemeh Mehdizadeh seraje

Administrative assistant:

AmirHosein Yousefi - Zahra Kashanidoust

Persian literary Editor: Sara Motevalli

English literary Editor: MohammadReza Ataee

Editorial Board Members:

Seyyed Gholam Reza Eslami: Associate Professor, Tehran University

Hasan Bolkhari: Associate Professor, Tehran University

Mostafa Behzadfar: Professor,

Iran University of Science and Technology

Mohammad Reza Pourjafar: Professor,

Tarbiat Modares University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor,

Iran University of Science and Technology

Esmail Shieh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Manoochehr Tabibian: Professor, Tehran University

Mohsen Faizi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Hamid Majedi: Associate Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Asghar Mohammad Moradi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Gholam Hossein Memariyan: Professor, Iran University

of Science and Technology

Fatemeh Mehdizadeh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Mohammad Naghizade: Assistant Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Ali Yaran: Professor, Iran Ministry of Science,

Research and Technology

Design assistant: AmirHosein Yousefi

- **Manifestation of Mundus Imaginalis in Urban Design, from Imagination to Reality
Case Study: Qibla plaza, Mashhad**
Seyed Abdolhadi Daneshpour / Zahra Ghafari azar / Fatemeh Dorosti
- **Assessment Of Islamic Housing Design Concepts, With The Aim Of Recreating In
Modern Housing**
Reza Hosseinpour / Azita Belali Oskoyi / MohamadAli Keynejad
- **Effective Factors of Place Making in the Islamic Iranian City, Case Study: Nasir
al-Mulk Mosque and Shiraz Atigh Jame' Mosque**
Ali Reza Sadeghi / Mehdi Khakzand / Omid Bagherzadeh
- **Comparative Study of Child and Environment Intercommunication from Islamic
and Western Perspective**
Morteza Mirgholami / Minoos Gharehbaglou / Parya Parsa
- **A Critique on the Urban and Architectural Processes Regarding Mehr Housing
Program, in Comparison to the Endemic Architecture and Urban Planning
Measures and Values: The Case Study of Khameer Seaport**
MohamadSaleh Shokouhi Bidhendi / Ali Sobhani / Sepehr Zhand
- **Typology of Buttresses in Iranian Architecture**
Narges Karimi / Reza Abouei / Dariush Heydar
- **Indexing of Contentment in Architecture**
Mohammad Mahvash / Mahdi Saedvandi